

ЗМІНИ У ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В статті розглянуто особливості розвитку малого підприємництва в Україні на сучасному посткризовому етапі та проаналізовано акценти інструментів державної політики щодо розвитку підприємництва. Показано, що мале підприємництво слід розглядати як основний чинник державної політики зайнятості та з позиції його соціального значення щодо масштабного створення робочих місць.

In the article the features of development of small business are considered in Ukraine on the modern post-crisis stage and the accents of instruments of government policy are analysed in relation to development of small business. In article is shown that a small business necessary view as a basic factor of government policy of employment and as main position of him social value in relation to scale creation of workplaces.

Ключові слова: мале підприємництво, державна політика, інструменти політики зайнятості, порівняння з ЄС

Keywords: small business, government policy, instruments of politics of employment, comparison with EU

Необхідною складовою реформ, які спрямовано на розвиток України, є якісні зміни в системі державного управління. У зв'язку з необхідністю забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємництва, що складає основу сучасних реформ, ці зміни вимагають фокусування на сучасному теоретичному обґрунтуванні формування дієвих та ефективних інструментів і механізмів системи державного управління в сфері підприємництва в цілому і малого підприємництва зокрема.

Різні аспекти цієї проблеми розглянуто в наукових працях З.С.Варналія, Ю.І.Єханурова, В.Є.Воротіна, І.В.Бураковського, С.Г.Дриги, С.М.Соболя, Дж.Саллівана та інших. Приєднання України до СОТ та активне входження країни до глобальної економіки, і особливо наслідки та уроки світової економічної кризи, показують з одного боку необхідність посилення конкурентоспроможності як сектору малого підприємництва так і відповідних складових системи державного управління, а з іншого боку доводять, що несприятлива державна політика виступає негативним чинником, співставним з економічною кризою за своїми наслідками. Розуміння цих викликів вимагає формування відповідної державної політики, яка має адекватно відповідати новим реаліям, і тому стаття розглядає очікувані зміни в інструментах державної політики в Україні щодо малого підприємництва.

Проблема визначення та реалізації основних чинників державної політики в сфері розвитку національного малого підприємництва визначається в першу чергу неоднозначністю розуміння ролі і значення малого підприємництва в житті країни, як

економічному, так і соціальному. Традиційні погляди на мале підприємництво зводять його до чисто економічних суб'єктів незначного розміру, і, відповідно, спроможності і впливу. Але за іншими поглядами основне значення малого бізнесу для суспільства полягає в тому, що у розвиненому демократичному світі мале підприємництво є суб'єктом, по-перше, діяльність якого спрямовано на вирішення політики зайнятості, а по-друге, який забезпечує становлення та розвиток демократії.

Тобто суто економічні показники малого бізнесу у розвинених демократичних суспільствах можна вважати додатковим «бонусом» для суспільства та, відповідно, для держави.

Тому в ЄС визнають [1], що найбільше вражає вклад малого бізнесу у працевлаштування. До суб'єктів малого підприємництва в ЄС відносяться юридичні особи та фізичні особи-підприємці з кількістю працюючих до 50 осіб та річним обсягом реалізації до 10 млн. €, а до середнього підприємництва - компанії з чисельністю працюючих до 250 осіб та річним обсягом реалізації до 50 млн. € або річним балансом до 43 млн. €. В Україні до суб'єктів малого підприємництва відносять фізичних осіб-підприємців та юридичні особи з кількістю працюючих до 50 осіб та річним обсягом реалізації до 70 млн. грн. (станом на січень 2012 року це складає 6.7 млн. €), а до середнього підприємництва - компанії з чисельністю працюючих до 250 осіб та річним обсягом реалізації до 100 млн. грн. (станом на січень 2012 р. це складає 9.6 млн. €). В Російській Федерації до суб'єктів малого підприємництва відносять юридичні особи та фізичних осіб-підприємців з кількістю працюючих до 100 осіб та річним обсягом реалізації до 400 млн. руб. (станом на січень 2012 року це складає 9.7 млн. €), а до середнього підприємництва - компанії з чисельністю працюючих до 250 осіб та річним обсягом реалізації до 1'000 млн. руб. (станом на січень 2012 року це складає 24.5 млн. €).

Не менше ніж дві третини робочої сили в не фінансовому секторі ЄС-27 було активним у 2008 році саме завдяки малому бізнесу. Приблизно 23.3 мільйонів осіб працювало в малому бізнесі у роздрібній торгівлі, 19.5 мільйонів - у виробництві і 13.2 мільйонів - в конструюванні; разом ці три сектори діяльності забезпечили роботу для 62% нефінансової робочої сили в діловій економіці ЄС. Це може слугувати поясненням того факту, що розвинені країни світу у своїх офіційних звітах, надають консолідовану звітність одночасно по малому і середньому підприємству (SME), що дозволяє в конгломераті SME водночас показати як високу концентрацію робочої сили (що забезпечується малим підприємством), так і значну частку у ВВП країни (що забезпечується середнім підприємством).

Основні показники розвитку малого та середнього бізнесу (за виключенням фінансового сектору) в ЄС-27 за результатами 2008 року показано у таблиці 1, в Україні – у таблиці 2. В ЄС у 2008 році суб'єкти малого та середнього підприємства кількісно складали 99.8% від усіх суб'єктів, забезпечували 66.7% робочих місць, 58.6% створеної доданої вартості, але в середньому природно забезпечують продуктивність праці у 1.4 рази меншу, ніж на великих підприємствах. Найбільша

кількість суб'єктів підприємництва сконцентрована у секторі мікро-суб'єктів, які забезпечують біля 40% зайнятості, 22% створеної доданої вартості і, водночас, найнижчу продуктивність праці (у 1.7 рази меншу за великі підприємства).

Таблиця 1. Ключові показники розвитку підприємництва в ЄС-27 за 2008 рік

	Кількість суб'єктів		Кількість зайнятих		Створена додана вартість		Продуктивність праці	
	млн	відсоток (%)	млн	відсоток (%)	(eur 1'000 млн)	відсоток (%)	(eur 1'000/осіб)	різниця з середнім (%)
Всі суб'єкти підприємництва	21.0	100.0	135.8	100.0	6176	100.0	45.5	100.0
всі SME's	20.8	99.8	90.6	66.7	3617	58.6	39.9	87.8
мікро	19.3	92.0	39.3	29.0	1348	21.8	34.3	75.3
малі	1.4	6.7	27.9	20.5	1147	18.6	41.2	90.5
середні	0.2	1.1	23.4	17.2	1122	18.2	47.9	105.3
великі	0.1	0.2	45.2	33.3	2559	41.4	56.6	124.5

Джерело: Eurostat

Таблиця 2. Ключові показники розвитку підприємництва в Україні* за 2010 рік

	Великі підприємства	Середні підприємства	Суб'єкти малого підприємництва
Кількість підприємств на 1'000 осіб наявного населення, одиниць	0.1	0.4	46.4
Частка кількості суб'єктів відповідного розміру у загальній кількості, %	0.2	0.9	98.9
Кількість зайнятих працівників (штатні, позаштатні та неоплачувані працівники), тис. осіб	3'305.3	2'507.3	4'960.2
% до загальної кількості зайнятих працівників	30.6	23.2	46.0
Обсяг реалізованої продукції, (робіт, послуг), млн.грн.	1'640'279.5	1'241'555.3	714'811.7
у % до загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)	45.6	34.5	19.8

* На основі даних Державної служби статистики. Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, фермерських господарств та бюджетних установ.

За аналізом даних таблиць 1 та 2 можна зробити висновок, що в цілому пропорції між основними показниками підприємництва в Україні цілком відповідають ЄС-27 (рис.1):

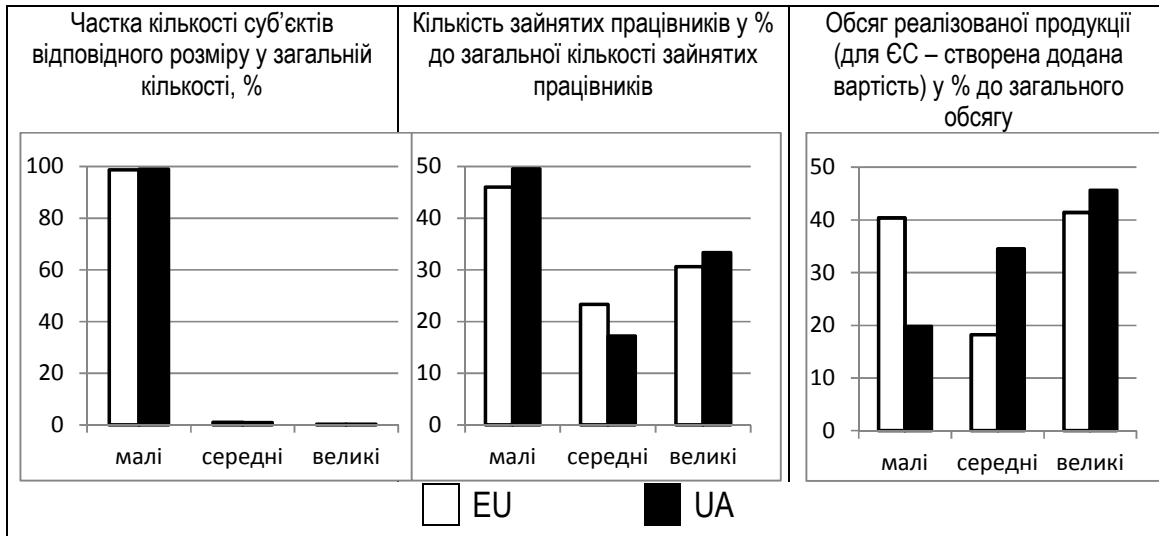

Рис. 1. Ключові показники стану розвитку підприємництва за розмірами в Україні та ЄС

Ці показники є цілком природними з позиції, що мале підприємництво є основним інструментом реалізації політики зайнятості, тобто виконує соціальну функцію створення робочих місць.

По різних країнах ЄС показники кількості суб'єктів підприємництва різняться, і коливаються в досить широких межах, але загальна структура однакова – найбільшу кількість складають мікро-суб'єкти, наступна група – малі, потім – середні і найменша за чисельністю група – великі підприємства. При цьому кожна наступна група в середньому від 5 до 10 разів менша за попередню. Найнижча продуктивність праці у мікро- та малих- суб'єктах ніж у великому та середньому бізнесі пояснюється природно меншою спроможністю малого бізнесу щодо залучення інвестицій, щодо автоматизації та механізації, і, відповідно, меншою вартістю робочого місця. Це, у свою чергу, визначає різну концентрацію суб'єктів підприємництва по секторах економіки, і, відповідно, визначає сектора, де найбільше представлено малий та середній бізнес. І цілком природно, що найбільша кількість суб'єктів малого підприємництва сфокусована в торгівлі, послугах, конструюванні, і практично відсутні в енергетиці, видобутку корисних копалин і важкому машинобудуванні.

Важливою природною особливістю малого підприємництва є низька сталість кожного окремого суб'єкту малого підприємництва, відносно короткий його «життєвий» шлях і, відповідно, високі темпи оновлення сектору, тобто високі річні темпи входу/виходу на ринок.

Проте не зважаючи на малі розміри і, відповідно, мале суспільне значення кожного окремого суб'єкту малого бізнесу – мале підприємництво у своїй сукупності, об'єднуючи зусилля мільйонів суб'єктів, починає відігравати суттєве значення для політики зайнятості та економіки країни. Особливо це важливо в умовах сучасного розвитку промислових технологій, які, за рахунок автоматизації, комп'ютеризації та

механізації, підвищують ефективність в промисловості (великому бізнесі) у т.ч. шляхом вивільнення низько кваліфікованої робочої сили та скорочення потреби у робочій силі взагалі. Тобто рівень безробіття зазнає постійного тиску з боку розвитку технологій у великому та середньому бізнесі в напрямку свого збільшення.

В структурі малого, середнього та великого бізнесу - лише малий бізнес здатен швидко та ефективно зв'язати надлишок робочої сили на ринку праці.

Висока ефективність малого бізнесу (в координатах політики зайнятості) визначається відносно низькою вартістю робочого місця, відносно низькими вимогами до кваліфікації робочої сили, що додатково посилюється високою природною конкуренцією в секторі малого бізнесу.

Розуміння та бачення в рамках державної політики малого підприємництва як інструменту, який спрямовано на вирішення політики зайнятості та який забезпечує становлення та розвиток демократії, має визначати спрямування акцентів державної політики розвитку малого підприємництва та вибір спеціальних інструментів та механізмів державного регулювання.

Це спрямування має здійснюватись в напрямку, в першу чергу, спрощення та здешевлення обов'язкових процедур нагляду та звітності, що має стимулювати притік до малого бізнесу нових людей, що є вкрай важливим внаслідок високої плинності суб'єктів малого підприємництва. Висока плинність визначається відносно високими показниками банкрутств у малому бізнесі у перші роки його функціонування. Тому для того, щоб не зменшувалась суспільна маса суб'єктів малого бізнесу, бо лише висока суспільна маса суб'єктів малого бізнесу забезпечує суттєві показники створення робочих місць, державна політика має бути спрямована на позитивний (або у найгіршому випадку нульовий) річний приріст кількості суб'єктів малого бізнесу (за формулою «новостворені мінус ліквідовані»). Залучення до малого бізнесу нових людей становить окреме завдання державної політики і може бути успішним за умови запровадження для суб'єктів малого бізнесу таких регуляцій, які були б сприятливі для розвитку і не створювали зайвих адміністративних перешкод. Можна стверджувати, що в ЄС в рамках політики розвитку малого підприємництва, яка у 2008 році отримала назву «Спочатку думай про малих», реалізується саме цей підхід.

На противагу цьому в Україні за останній рік мале підприємництво розглядається державною владою (і цей погляд нав'язується й суспільству) - лише з позиції його економічного значення. Завдяки цьому в Україні спотворюється державна політика щодо малого підприємництва, бо основний акцент робиться не на спрощенні та здешевленні обов'язкових процедур нагляду та звітності для малого підприємництва, а навпаки - на рівності регуляторних правил для малого та великого бізнесу.

Несприятливий бізнес клімат в Україні значно погіршує мотивацію до створення нових суб'єктів малого бізнесу. За останні роки спостерігається негативна та загрозлива тенденція скорочення кількості зайнятих у малому бізнесі (рис. 2). За рік кількість зайнятих у малому бізнесі України скоротилась більше ніж на 1 млн. працівників (з 6.4 млн до 4.9 млн зайнятих).

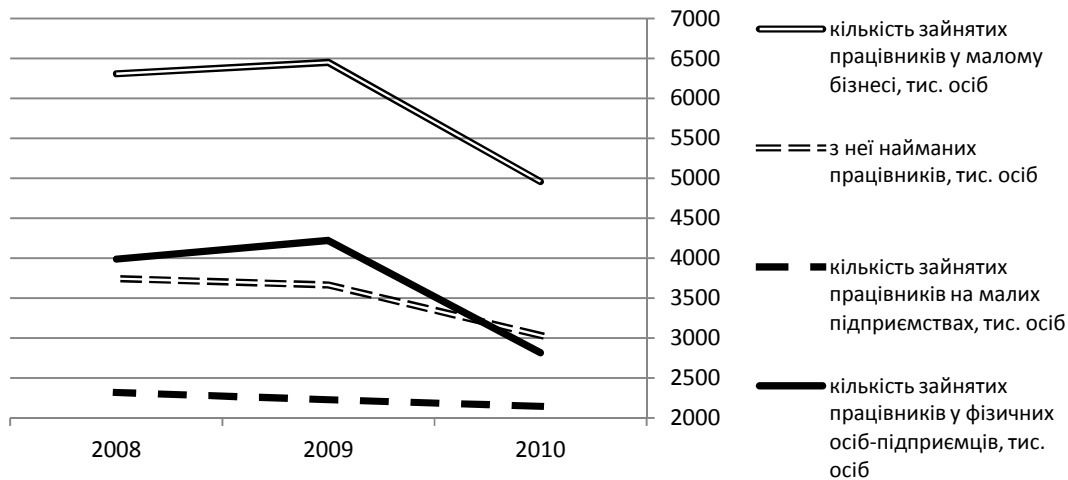

Рис. 2. Зміни у кількості зайнятих у малому підприємстві України у 2008-2010 роках
Джерело: Державна служба статистики України

Друга важлива тенденція – це темпи змін у реєстрації суб'єктів господарської діяльності за період з 2000 по перше півріччя 2011 року (рис. 3). У першій половині 2011 року темпи змін не припинених фізичних осіб вперше з 2000 року мали від'ємне значення, а темпи змін не припинених юридичних осіб мають стійку тенденцію до свого зменшення.

Тенденція до падіння темпів змін реєстрації суб'єктів господарської діяльності може свідчити про те, що Україна досягла свого максимального рівня щодо кількісного розвитку суб'єктів господарювання юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. За світовими статистичними даними не більше 10% населення країни здатне займатися бізнесом (оптимістична оцінка) або навіть не більше 5% (реалістична оцінка). Загальна кількість суб'єктів господарювання в Україні, які не припинили діяльність, становить на сьогодні біля 8,9 % від населення країни, що наближається до верхньої межі оптимістичної оцінки максимальної кількості населення, здатного займатися незалежною підприємницькою діяльністю. З цього можна зробити висновок, що надалі для позитивних темпів реєстрації суб'єктів малого бізнесу необхідно застосовувати інші, ніж раніше, інструменти державної політики.

Також для формування сучасної політики розвитку малого підприємництва важливим є розуміння того факту, що питома вартість дотримання загальних регуляцій для суб'єктів малого бізнесу значно більша, ніж для суб'єктів великого бізнесу (внаслідок ефекту масштабу та ресурсів великого бізнесу для залучення високо-кваліфікованої робочої сили). І тому вимога рівності регуляцій призводить до появи адміністративних перешкод для розвитку малого бізнесу в Україні. Внаслідок перенесення акценту з соціального значення створення робочих місць на економічне значення малого бізнесу, відповідна державна політика була спотворена і отримала хибні цілі. Наслідком цього в Україні стало погіршення бізнес-клімату, на що нарікають

не тільки бізнес-асоціації малого та середнього бізнесу, але й показують чисельні міжнародні рейтинги. Низька мотивація влади до конструктивного діалогу з підприємницьким середовищем малого бізнесу спровокувала наприкінці 2010 та на початку 2011 року масштабні акції громадської непокори малого бізнесу (Підприємницький Майдан), які з одного боку досягли реального результату (збереження на 2010 рік до прийняття відповідного Закону спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для окремих груп суб'єктів малого бізнесу), але з іншого боку продемонстрували низьку ефективність та викрили низку проблем у підприємницькому громадському русі.

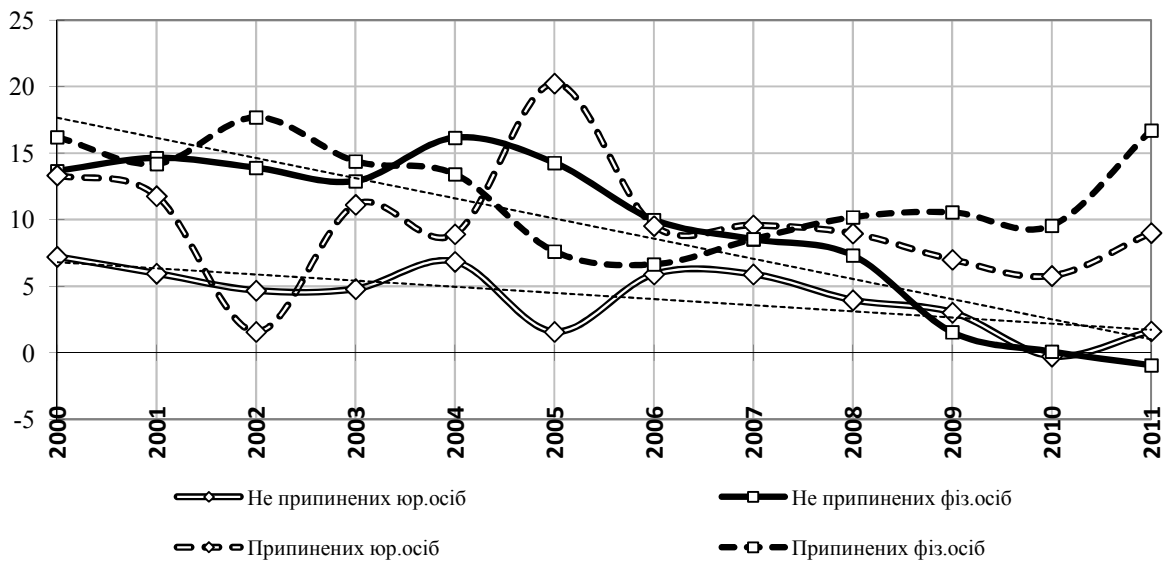

Рис. 3. Динаміка реєстрації суб'єктів господарської діяльності в Україні (приріст до попереднього року), %.

Джерело: Державна реєстраційна служба України

В цілому можна стверджувати, що Україна знаходиться на етапі очікування якісної зміни фокусу державної політики щодо підприємництва: від політики, що була спрямована на механічне збільшення кількості суб'єктів, має відбуватися перехід до якісно нової політики підтримання досягнутих кількісних результатів із запровадженням нових інструментів інтенсивного розвитку малого бізнесу.

Література

1. Key figures on European business with a special feature on SMEs. 2011 edition / EU, Eurostat, Cat. No KS-ET-11-001-EN-C, 2011. - 124 p., ISBN 978-92-79-20422-7